

כתבי העת היהודיים בליוורנו

ברונו די פורטו

G A Z E T A
DE AMS TERDAM.

De Limes 7. de Enero 1675.

ITALIA.

Venezia 23 Dezembro.

Sobre ciertos gastos superfluos ordenó el Senado una plemática. En el barrio llamado de los Apóstolos hubo Sabado passado un conciderable incendio, que cierto se huviera dilatarado sino se derribarán algunas casás, con que se exringió el fuego, siendo muy grande el daño que se causó: en el mismo barrio sucedió la noche de martes passado una disgracia, y fue que tropezando en una puente el Sr. Leonardo Lorezano Senador desta Señoría, y de las mas Ilustres Casatas desta Ciudad, cayó en el rio, y dando con la cabeça en un barco dexó la vida: en la misma noche murió de supiró el Conde Ludovico Vidiman, y lo mismo sucedió al Cavallero Michioli à tiempo que estava holgando y alegrándose con sus amigos, todas estas muertes fueron muy sentidas de toda la Nobleza y plebe. De Messina se avisa que movidos de ambicion los miradores de Caranea, embiaban algunos viveres à los Rebeldes, pero teniendo aviso dello los Realistas, les ferraron tambien aquel passo, con que se tiene por cosa infalible, que no siendo socorridos con toda

Nu. 1.

la brevedad posible por los Franceses, se rindiran à España.

Napoles 14 Dezembro.

Como la Corte Catholica haga tantas instancias para que nuestro Virrey embie algun dinero al Imperio y Fládes, procura dho Sr. disculparle diciendo haver remitido diversas partidas à Sicilia contra los de Messina, de donde se escribe haver los Rebeldes hecho una salida y tomado el Convento de S. Placido y otros puestos vezinos à Scaleta, plantando 2. piezas de Cañon en uno dellos, pero acercandole allà la Armada Española, echó en tierra 300. hombres en socorro de los Realistas, que animados con esta asistencia, hizieron retirar à los Rebeldes tomandoles las dos piezas de Cañon: entretanto havia el Marques de Bayona embiado 500. hombres para recrutar el presidio de Scaleta, pero concediéndole los Rebeldes quanto les impugnasse la restauracion de aquella plaza, haciendo todo su esfuerzo, bolvieron acometerla, y fueron rechazados valerosamente, y como esten tambien tomados todos los passos de Messina, hay tal falta de viveres en la Ciudad, que à cada persona se da solamente 6. onças

A de

העתון היהודי הראשון

כתוצאה מתהליך ההתמזגות בתכרות המערביות, המלווה על ידי הדחף לחקור, לתאר ולפרש את מציאותן ואת רוחן, ככל שהלכו והעמיקו את הזדהותם איתן.

תחילת העתונות המודרנית מיוחסת לראשית המאה ה-17. היהודים הצטרפו לפעילות זו בחציה השני של המאה, באמסטרדם. בעיר השוכה בתולדות העתונות, היתה נוכחות יהודית מוגברת, בעלת מעורבות בסתר הבין לאומי וזה מצידו מצריך מידע אמין. מדפיסים ומחברים יהודים, וכן אנוסים שחזרו ליהדות, הוציאו שלושה כתבי עת בשפות המדוברות על ידי הציבור שלהם (אחד בלדינו בו דיברו המהגרים מספרד, ושניים ביידיש). כתבי עת אלה פנו בעיקר אל ציבור קוראים יהודי, אך הם לא דנו בנושאים מיוחדים ליהודים. לעומת זאת נמצא בהם מידע כללי על אירועים מדיניים, צבאיים וכלכליים, שיט אניות תנועות בנמלים ומידע מועיל להתמצאות ביחסי מסחר עם אזורי עולם שונים והנסיעות הקשורות אליהם. כתב העת שהתקיים במשך זמן ממושך ביותר היה "עתון אמסטרדם" (Gazeta de Amsterdam) הספרדי. על פי ממצא חדש, עתון זה נכתב זמן מה באיטלקית או היתה לו מהדורה איטלקית מקבילה למהדורה הספרדית.

עובדה זאת היא בעלת עניין מיוחד לתולדות העתונות היהודית באיטליה, אשר לה, אם כן, תקדים רחוק ומעורפל המזכיר באופן טבעי את ליוורנו, עיר דומה לאמסטרדם ובעלת יחסי גומלין איתה, אם כי היא תפסה מקום משני ביהדות הספרדית.

הניסיון הראשון – בוונציה

היוזמה העתונאית שנוצרה בהולנד באופן עצמאי, התפתחה בין יהודי אירופה בשני מישורים: בתרומתם לעתונות של ארצותיהם וביצירת עתונות יהודית ייחודית, שראשיתה כאמור באמסטרדם. תרומתם של היהודים לעתונות האירופית התפתחה במידה רבה מימי האמנציפציה ואילך.

הקשר של היהודים לעתונות נבע, בין השאר, ממעמדם בתחומי המסחר והכספים, תחומים בעלי קשר הדוק עם המידע, ומאוחר יותר – כאשר האמנציפציה איפשרה להם לבצע זאת – גם מרצונם של בני סוחרים ואנשי כספים לגוון את עיסוקיהם ולהשתלב במקצועות חופשיים. סוחרים ומלווי כספים יהודיים – כמו רבים לא יהודיים – נהנו משטף מידע שהיה אחד המרכיבים של הצלחת עסקותיהם. למסחר היהודי היה חלק גם ביצירת עולם הפירסומת. אפשרויות חדשות נפתחו ליהודים עקב נסיעותיהם, בשל שליטתם במספר שפות, והשתייכותם לתרבויות שונות, ומאוחר יותר

התקיים עד 1921, מה שמראה על רצף של כשבעים שנה בעתונות בפיאמונטה, מימי ה"ריסורג"מנטו" עד לתקופה שלאחר מלחמת עולם הראשונה.

היוזמה בפיאמונטה לא היתה עירונית או אזרית. העתון היה פתוח לדיעות מכל רחבי איטליה היהודית (בשני כתבי העת הירכה לכתוב אליהו בן אמוזג (Elia Benamozegh), שעוד יזכר, מאמרים בעלי משמעות) ומן העולם היהודי. פלמיניו סרבי עצמו לא נולד בפיאמונטה אלא בפיטיגליאנו.

כפי שקורה לעתים קרובות, מקומות אחרים התקנאו בפיאמונטה, בטריאסט ובפירנצה נוסדו כתבי עת יהודיים שהופיעו זמן ממושך. בניגוד לענף שבפיאמונטה, שייצג את ה"ריסורג"מנטו", ביטאו כתבי עת אלה יהדות אינטגרלית יותר. מי שלא היה מרוצה מהיוזמה בפיאמונטה, בזמנו של ה"מחנך", היה לוצטו, אשר קבל על תלות תרבותית של אנשי טוסקנה ב"אנשים שמעבר להרים" (בפיאמונטה), ותכנן כתב עת שיבטא טוב יותר את תרבותה העשירה של יהדות איטליה. הוא יזם — באופן ניסיוני ולזמן קצר — כתב עת ושמו "היהדות המוסברת" (Il Giudaismo illustrato), ולאחר מכן, ב-1859, החליט לפנות לליוורנו, ושיגר מכתב לרב ישראל קוסטה (Costa).

לוצטו ידע היטב שלתרבות היהודית בליוורנו מייצג ראשי — הרב והתיאלוג אליהו בן אמוזג, אשר קיבל השראה מהזרמים המיסטיים של הקבלה, דבר שהיה מנוגד ניגוד מוחלט להגייון שלו. במכתבו לקוסטה הוא לא הסתיר הבדל זה ואת כוונתו לפרסמו בכתב העת הנ"ל, בו התכוון להתווכח בצורה ידידותית עם אנשי המיסטיקה. לוצטו, כמו גם בן אמוזג, היה אדם דתי, בנוסף להיותו אדם משכיל. יש להבין שבתקופה זו, כתוצאה מהשתלבות היהודים במדינות החד לאומיות, התקבלה הגדרה של היהדות במונחים דתיים בעיקר: הזהות היהודית, שהצטמצמה להיבט הדתי בלבד לעומת הסינתזה של דת ולאום שהיתה מקובלת לפני כן, עלולה היתה להיפגע ולהתפרק עקב האדישות הדתית והגישות הדאיסטיות-רציונליסטיות או אפילו האתאיסטיות שהלכו וגברו.

בן אמוזג ותלמידיו היו בוודאי אובדי עצות מול הצעה זאת לשיתוף פעולה, אשר מגמתה להגיע לוויכוח. המריבה בין שני הרבנים הלכה והחריפה, דרך כתובים. הצעתו של לוצטו נשארה ללא מענה, או נכון יותר נתנה פרי רק לאחר מותו. קשה לומר אם הדבר נבע ממקורות או עקב חזרתו של הרעיון, שנבע חלקית מזכרו, וחלקית מן ההכרה לשתף פעולה. כתב העת החדש נוסד בתחילת 1866 כירחון, ופסק להופיע בסוף השנה הראשונה. שמו היה "היהודי" (L'Israelita), שם שניתן, לדעתו, על פי הדוגמה של כתב העת האורתודוקסי "Israelit" ממגנצה (מייניץ). העתון יצא לאור הודות לעבודה המשותפת של בן אמוזג וליאון רקח (Racah) שהיה מנהלו.

מספר כתבי עת יהודיים בולטים נוסדו בסוף המאה ה-18 ובעשורים הראשונים של המאה ה-19, כאשר להם שני תפקידים: האחד — לשמש אמצעי קידום ואמנציפציה במסגרת זרם ההשכלה, והשני — להדק את הקשר בין היהודים כאשר פסקה ההפרדה שבה החזיקו אותם הנוצרים. במסגרת זאת, דווקא רבנים, שהיו מעורבים באופן פעיל בעולם המודרני, אך בעת ובעונה אחת שמרו על ערכי העדה ועל זהותה, הפכו ליוזמים של כתבי עת ועורכיהם. באיטליה נעשה הניסיון הראשון בוונציה ב-1821, תחת השלטון ההבסבורגי, שהתאפיין בפתיחות מסוימת. שלטון זה תמך בבית המדרש הרבני של פדובה והביא לתוצאות שונות לחלוטין. כתב העת שנערך על ידי ליאון ויטה רומניני (Romanini), יועד לנשים וכותרתו החינוכית היתה "חינוך האשה היהודיה" (L'Educazione della israelitica femmina). תלמיד חכם גדול, שמואל דוד לוצטו (Luzzatto), מנהל בית המדרש הרבני, תכנן ליסד כתב עת, בין היתר כדי למצוא ערוץ לפירסום חיבוריו הוא, שהיו עדיין בכתב יד (בעיה דומה עמדה לפני אליהו בן אמוזג כפי שיסופר להלן). ב-1841, כאשר התבקש לוצטו על ידי שר החינוך הרוסי סרגיי סמנוביץ' אובורוב (Uvarov), ליעץ בדבר פתיחת בתי ספר יהודיים בממלכה הצארית, הוא הציע לייסד כתב עת ככלי להפצת תרבות ואת עצמו כעורך. ארבע שנים מאוחר יותר, תחת שלטונה הליברלי של הדוכסית צ'רזה רוביגי (Rovighi) ממודנה, הקים לוצטו בפארמה את "כתב העת היהודי" (Rivista Israelitica). לכתב עת זה היתה רמה טובה ובו השתתף לוצטו עצמו, שמיהר לפרסם בו את חילופי המכתבים ההם עם רוסייה.

"כתב העת היהודי" סיים את חייו דווקא ב-1848, היא שנת המהפכה, כאשר שינוי האווירה של ה"ריסורג"מנטו" (תחייה) וחקיקת חוקי הפירסום פתחו אופקים חדשים וטובים יותר. ההמשך נעשה, לאחר הפסקה של מספר שנים, ב-1853, על ידי יהדות פיאמונטה, שבממלכת סבויה.

ויכוח עם מיסטיקניו

יעקוב (Giacobbe), הוא ג'אקומו דינה (Giacomo Dina), שמאוחר יותר היה לעתונאי נודע, וייצג את המדיניות של קאבור בתפקידו כעורך ה"דעה" (Opinione), הירכה לתרום בשנות צעירותו לעתונות היהודית. העתונות היהודית האיטלקית היתה באותן שנים כגן ירק קטן אותו לא טיפחו עתונאים גדולים אלא רבנים, מחנכים וכתבים שהיו חלק בלתי נפרד מן המיעוט היהודי הזעיר. אנשים טובים אלה היו ללא שאיפות גדולות להצלחה באיטליה המאוחדת, אשר פתחה אפשרויות רבות לכשרונותיהם של מספר רב מבני דתם. "המחנך היהודי" (L'Educatore israelita) היה הלוגו של הירחון בנושאי מוסר וחינוך שאותו ייסדו יוסף לוי (Giuseppe Levi) ועזרא פונטרמולי (Esdra Pontremoli) בוורצ'לי ב-1853. הוא התקיים למעלה מעשרים שנה, ומאוחר יותר הפך ל"דגל היהודי" (Vessillo israelitico) בקואלה מונפראטו; עורכו היה הרב פלמיניו סרבי (Servi) ולאחריו בנו פרוצ'ו (Ferruccio), גם הוא רב. ה"דגל"

עתונות
זלחת
ון היה
הירבה
זאמרים
א נולד
זמונטה.
ממושך.
ביטאו
מררצה
שר קבל
להרים
תרבותה
מן קצר
(Il Giu,
זב לרב
גשי -
זהזרמים
להיגיון
כוונתו
יתית עם
; בנוסף
שתלבות
היהדות
ט: הדתי
לפני כן,
והגישות
ברו.
עה זאת
בין שני
נשארה
יה לומר
: חלקית
ש נוסד
נה. שמו
גמה של
תון יצא
(Racah)

חיזוק החילוניות והאתאיזם

לפני שנדון בכתב עת זה, ממנו יכולתי לעיין כמעט בכל הסידרה, עלינו לתאר בקצרה את תולדות היחס של יהודי ליורנו לעתונות במסגרת נוכחות יחסית מוגברת, חופשית ומעמיקה. אין ברצוני לסכם את ההיסטוריה המיוחדת של העדה היהודית בליורנו, שנולדה והתפתחה במקביל להיווצרותם ולהתפתחותם של העיר ונמלה. היחסים עם הרוב הנוצרי לא היו תמיד נוחים ושלווים, אבל הודות לערביות הדוכס הגדול ובגלל ההתפתחות הכללית, הם תפסו מקום מיוחד במינו בתולדותיה המסובכות והכואבות של יהדות אירופה. הוכחה ליחס הכבוד ממנו נהנו היהודים מופיעה בלוחות השנה של ליורנו, שיכולים להיחשב בין כתבי העת הראשונים בעיר, ואשר בהם פורסם לוח השנה העברי בשלמותו על חגיו ומועדיו ומופיעים כל התפקידים הציבוריים בעדה היהודית. בתקופה המהפכנית של 1799, למרות שהיתה קצרה ולא כל האומה שותפה בה במידה שווה, ציין כתב העת "ידיד המולדת" (L'Amico della Patria), לשבח את על היהודים והביאם כדוגמה. המונחים מולדת ואהבת מולדת היו מונחי יסוד באווירה היעקובינית ועברו לאחר מכן לתנועת התחייה הלאומית; הם ציינו אידיאל של שייכות חדשה, בה נוצרים ויהודים נהנים מזכויות וחובות שוות, מעבר להבדלים שביניהם ואפילו מעבר לתחום העירוני והאזורי. בכך החזקה האינטגרציה של היהודים הספרדים בקרב האומה האיטלקית, אשר למרות השתרשותם בטוסקאנה בכלל ובליורנו הרב לאומית בפרט, שמרו, לפחות בשפתם, על תכונות מסוימות של זרים. האקדמיה של ליורנו קיבלה לשורותיה ב-1823 את שמשון עוזיאלי (Sansone Uzielli) הצעיר, שהיה אישיות בולטת ביהדות ליורנו בחזיה הראשון של המאה ה-19. תרומתו ל"אנתולוגיה" של ויאסה (Viesseux), זמן רב לפני הענקת שויון זכויות על פי החוק, מהווה תקדים, בטוסקאנה בכלל ובליורנו בפרט, לכניסת היהודים לעתונות המכובדת ביותר באיטליה. מאמרו על בתי הספר היהודיים בליורנו משנת 1842, פורסם על ידי רפאל למברוסקיני (Lambruschini) ב"מדריך למחנך" (Guida dell'Editore). יהודי אנונימי אשר חתם באמצעות האות ב., פירסם מאמר על התנ"ך ותרומתו ודוגמאות וסימנים לאחתות אחים בין יהודים לנוצרים, ב"עתון האוניסטים" (Giornale degli Unisti), שבו התפרסמו גם שירים לכבוד סבלו של העם היהודי בהתימת ראשי התיבות א.ב.. היהודים עצמם דירבנו את התעניינותה של העתונות הליברלית בבעיה היהודית, כתגובה להקצנה של העתונות הריאקציונית. בקשת האמנציפציה הועלתה בהרחבה בכתבי עת הרבים שנוסדו בעקבות האפשרויות החדשות שנפתחו הודות לחוק העתונות משנת 1847. גם גוארצ'י (Guerrazzi) תרם לכך למרות אופיו הקשה שגרם לו לנקוט לעתים בגישה פולמוסית כלפי היהודים. ז'אן ביטיסטה ג'ורג'יני (Giambattista Giorgini) ניהל את התעמולה השיטתית ביותר ב"איטליה" (L'Italia) מפיוה. לאמנציפציה שהושגה בצוים הקונסטיטוציוניים של שני הסעיפים הראשונים של החוקה, קדמה כניסתם של היהודים למשמר

האזרחי, לכבודה התקיים בליורנו טקס עליו דיווח סטאניסלאו ביאנצ'ארדי (Bianciardi), איש ספר וחינוך, בכתב העת "דואר ליורנו" (Corriere livornese) מ-28 בספטמבר 1847. בעתון זה כתב (ואף ערך אותו במשך שבועיים) סלכטורה דה בנדטי (Benedetti) מנובארה, שהגיע לליורנו ב-1844 כמפקח על בתי הספר הדתיים היהודיים וקיבל ב-1862 את הקתדרה לעברית באוניברסיטת פיזה. מריו קונסיגלי (Consigli) מליורנו היה הכתב הראשי של "הד הערב" (L'Eco della sera), בו כתב גם דה בנדטי. אדם אחר ממשפחת קונסיגלי, אנג'לו, ניהל בין השנים 1866-1867 את כתב העת "מעניש המשוגעים" (Castigamatti) שעסק בהומור, תיאטרון ובידור. בליורנו נולד הרופא ג'אקומו קאסטלנוואכו (Castelnuovo) שהיגר עקב קשר מדיני ובסביבות 1847 ייסד את "הצופה המצרי" (Le spettatore egiziano) שהתקיים כעשרים שנה, ואת "עלון" (Bullettino) המיועד לאיטלקים במצרים. בנו ארטורו, שנולד אף הוא בליורנו, היה עתונאי מקצועי. השתתפותם של היהודים בפוליטיקה ובעתונות בליורנו גברה לאחר השגת אחדות איטליה. לפעמים ליוו אותה הערות אתניות עוינות מצד יריבים, רובם מהמיגור הקליריקלי, אך בסך הכל תוך אינטגרציה ומעורבות עמוקה ברקמה האזרחית, החברתית, המדינית והתרבותית של העיר. מיותר להזכיר דמויות כגון דריו קאסטו (Cassuto) יוסף עמנואל מודיליאני (Modigliani), אומברטו מונדולפי (Mondolfi). בן למשפחה מליורנו היה אדוארדו ארביב (Arbib), עתונאי ופוליטיקאי, שכמעט עשרים שנה ניהל את כתב העת "החופש" (La Libert) שפורסם ברומא הבירה. אחרי סקירה קצרה ומשמעותית זאת על התרומות הראשונות לעתונות המקומית והלאומית, אחזור לניסיון של כתב העת היהודי הראשון שפורסם בליורנו, "היהודי" (L'Israelita) מ-1866. מנהלו היה ליאון רקח (Leone Racah), אשר, ככותב ספרי היסטוריה יהודית, המשיך בהתחייבות ובאסטרטגיה תרבותית-עתונאית אותה קבע לעצמו בכתב העת. היתה זאת אסטרטגיית הגנה על הזהות היהודית ושמירתה, אשר התבטאה בעיקר בהדגשת המסורת הדתית. הוא הגן עליה מפני הסכנות של התרוקנות מתוכן והגבלה להגדרות מעורפלות. העם היהודי כמערכ איבד את הגדרתו הלאומית, בחלקה או בכללותה, בעוד שער זמן קצר לפני זה היא היתה ידועה או מורגשת, ועדיין לא נוצרה הצינונות שתגדיר אותה מחדש כרצון לתקומה. זה הוא גם מרחק ההשקפות המפריד בין "היהודי" לכתב העת "אור" (Lux), שהתפרסם בליורנו לאחר מכן. העם היהודי היה בתהליך התפוררות והחל להשתייך ללאומים השונים באירופה, אשר התנגשו אחד בשני, כל אחד עם אהבת מולדתו שלו. ב-1866, שנת הופעת ה"יהודי", לחמו יהודים מאיטליה ומגרמניה נגד אחיהם שבאימפריה ההבסבורגית. מוכן שתופעה זאת היתה קיימת גם בין הנוצרים, אבל ההשוואה הדגישה עוד יותר שהדת היא הגורם המלכד העיקרי בין אברי גופו המפוזרים של העם. בנוסף, שימשה הדת כדי לשמור על ייחודו של המיעוט הקטן של יהודי איטליה, שהיו נתונים לדחפים צנטריפוגליים

אהבה לארץ המובטחת

ליאון רקת כתב ב"היהודי" על מצב זה של תחילת התפוררות, במרירות הפסימית של מי שדואג לנושא היקר ללב, והזהיר שהקריטריונים של מוסר הומניסטי לבדם, ללא הטקסיות המהדקת של הדת, לא יספיקו להצלת היהדות:

על מזבח החופש והאמנציפציה, ללא כל צורך, הקרבנו את החובות העיקריות של דתנו.

ויתרנו על המורשת הקדושה אותה אבותינו שמרו כעת רדיפות אכזריות ביותר, ללא היסוס וללא חרטה, וכעשו מכרנו את בכורתנו בנויד ערשם. רבים מאיתנו לא שמרו מיהדותם דבר מלבד השם, והסירו כמשא מביש ובלתי מועיל את כל התוכן האמיתי של היהדות. אומרים לנו: אם הדת נעלמת, המוסר נשאר; זוהי התרופה המרפאת כל מחלה, הציר שעליו תקומנה החברות המודרניות שתשתחררנה מהעול הדתי. אך אם עלינו לשפוט את העץ על פי פירותיו, עלינו להודות שמוסר מהולל זה נתן עד כה תוצאות מעטות ועלובות.

רקח התלונן גם זה על אובדן תפקודן המסורתי של הנשים היהודיות. חלוקת התפקידים בין המינים היתה מוטיב קבוע אצל אנשי המוסר. באותה התקופה וגם בעתונות היהודית, אך עם תשומת לב חרשה לחשיבות האשה ולתפקידה. טקס בת המצווה היה חידוש, בו צידדו תחילה אנשי ה"עתון היהודי", בעוד שרבה של פארמה, דונטו קאמריני (Camerini), טען נגדו בכתב העת של פיטיגליאנו "המחשבה היהודית" (Il Pensiero israelitico), עליו נדון בהמשך.

המוסר שאינו מספיק לכוון, גרעין המשפחה, תפקיד האשה המיוחד, התערבותו העל אנושית של האל — אלה הם הנושאים המשותפים לדתות והם גם נמצאים בכתביו התיאולוגיים של בן אמוזג; במיוחד במאמרו על ההתגלות הנובעת ממושג השגחת האל. נושאים אלה נוגעים לכל דת, אך בכתב עת יהודי הם קיבלו את הצורה ואת האופי המיוחדים ליהדות. אצל בן אמוזג המכלול הדתי מתואר כמתפתח, אך יותר בכיוון השגשוג (כך שהקדום מתקיים לצד החדש ומוגדר על ידי החדש) מאשר בכיוון השינוי. מכאן ההתנגדות לתנועת הרפורמה, כסכנת התפוררות מבפנים, שהיתה משותפת לכתב העת "היהודי" ולכתבי עת יהודיים אחרים באיטליה.

תנועת הרפורמה היהודית התחילה בגרמניה, שם היו מקרים קיצוניים של התבוללות, אבל גם זרמים רציניים וארוכי טווח של השקעת מחשבה דתית ותרבותית.

היהדות האיטלקית, כולל הגורמים החילוניים שבה, המשיכה לתאר זרמים אלה בצורה מעורפלת ולכלכל ביניהם לבין הזרמים הקיצוניים יותר שגורלם נועד להיעלם במהרה. מגרמניה התפשטו הזרמים הרפורמים, המוגדרים גם כליברלים או מתקדמים, בעיקר בארצות האנגלו סכסיות, בהן היה חוק גם הזרם האורתודוקסי. היה בכך רמז למקבילה גיאורדית שיתכן שאיננה מקרית לגמרי, בין הצלחה יחסית של התחדשות דתית יהודית ואזורי העולם הנוצרי

"ליאסראליטה" מליורנו — שסיסתו היתה דומה לזו של הביילויים: "בית יעקב לכו ונלכה באור ה"

בהתלהבות האמנציפציה. היה זה מאמץ קשה, כי באווירה של תרבות פוזיטיביסטית של החברה המודרנית, עובו רבים את הגישה התמימה ואת הטקסיות הקפדנית של הדת המסורתית. יחד עם אבדן הידיעה של השפה העברית, הם איבדו את האמצעי העיקרי בהצטרפות אל טקסיה של היהדות ובהכרותה. היהודים התחזקו בחילוניות, באגנוסטיות, ובאתאיזם, כמוהם כנוצרים רבים. בליורנו ובטוסקאנה נקט דוד קסטלי (Castelli), מומחה לשפה העברית, בעמדות של רציוליות חילונית. בן אמוזג, שהתנגד לו לעתים קרובות ב"היהודי", ביקר את פרשנותו לספר קהלת שהיתה מושחתת על מתן משמעות סקפטית גמורה. רבים צימצמו את מודעותם לרגש מעורפל, למעין פולקלור ולאווירה משפחתית המורגשת בחגים. מספר ניכר של יהודים, מלואיגי לוצטי (Luzzatti) לאלסנדרו ד'אנקונה (D'Ancona), טענו שהם מרגישים כ"בני ישראל", כאשר אחרים מאשימים אותם בזה, כלומר לא עקב ערכים חיוביים. גוסטאבו עוזיאלי (Uzielli), גיאוגראף שלחם עם גריבלדי, בנו של שמשון, אפילו הסכים עם האשמות אנטישמיות כלפי תרבותם ודתם של היהודים.

הדגמה של ספרות בידור, והביא סיפור של ליאופולד קומפרט (Komperl).

ההערה שגרמה לסגירת העתון

הרעיון לרכו ולפתח ספרות יהודית ברמה עממית בוצע בליוורנו בעזרת כתב עת מיוחד ושמו "הסופר היהודי" (Il Romanziere israelitico), ממנו פורסמו ארבע חוברות חודשיות ב-1867. עורכו היה גרציאדיו גליקי (Graziadio Gallichi), שכשהכותב או המלקט (כפי שהוא הגדיר את עצמו בצניעות), אמאדיו גליקי מסיינה; ייתכן שהשניים היו קרובי משפחה. הירחון פירסם יצירות של יהודים איטלקים, ביניהם שלמה יונה (Jona), רפאל אסקולי (Ascoli) והרב סרבי המוזכר לעיל. כן נכללו בו סיפורים של מחברים זרים, כגון

"וסיליו איסראליטקו" (הדגל היהודי), שערך הרב סרבי בקולה

בהם השתרשה הרפורמה הפרוטסטנטית. מצד שני, ניתן לראות באותה מידה הקבלה כלשהי בין אזורי היהדות האורתודוקסית, ואזורי הנצרות הקתולית, האורתודוקסית והאסלאם.

רקת התפלמס באופן גלוי עם הרפורמה, ונהנה מהעובדה שהיא עוררה חשדנות בעתונות הנוצרית בצרפת. בן אמוג ניהל ויכוח רחב ממדים עם חברו מרקו מורטרה (Mortara), נציגו של רפורמיזם מתון, אשר ביקש את התכנסותם של רבנים כדי לרונ בחזרה אל הטקס הקדום, תוך השמטת התוספות שהוכנסו במאות האחרונות. בשאיפתו לחזור לקדום, ראה הרב מליוורנו דווקא נטייה לרפורמה. ברעיון של היהדות כמכלול אורגני מוצק, לא היתה עדיין שאיפה לחזרה לציון בזמן הקרוב, אבל הופיעו בכתב העת רמזים מלאי אהבה לארץ המובטחת וליישוביה היהודיים. בעזרת המידע השוטף או מאמרים מעתונים יהודיים בארצות אחרות עקבו עורכי כתב העת אחרי מצבן ומאורעותיהן של הקהילות היהודיות בעולם, תוך דאגה וסולידריות אל אלה שסבלו מרדיפות. המידע והתיאורים של הקבוצות היהודיות השונות הוגשו בדרך כלל תכונות חיוביות. לעומת זאת התפרסם ניתוח ביקורתי על הבעיות באלכסנדריה שבמצרים, חתום בראשי התיבות ג.כ. (G.C.) ולפניו הסתייגות מצד מערכת העתון, אשר התייחסה למיטב הבנתי להצעות מסוימות ברוח הרפורמה. מעתון וינאי הובא תיאור שלילי של העולם החסידי הלא מספיק מוכר. בכתב העת "איסראליט" ממגנצה הובא בחלקו הד"ר של מסעו של רב בין יהודי תימן. מעתון יהודי צרפתי הובא מאמר על סבלם של יהודי פראג בזמן המלחמה בין אוסטריה לפרוסיה.

הרב צ'זרה פואה (Cesare Fo), יחד עם רקת, הקדיש הספר קצר אך נרגש למסימו ד'אזגליו, שצייד באמנציפציה ברוחב לב. הרב פלמיניו סרבי (Servi), שייסד מאוחר יותר את "הדגל היהודי" (Vessillo israelitico), ובעצמו חוקר סטטיסטיקה, כתב שני מאמרים על בו המצווה ועל החינוך היסודי.

פגם בולט בכתב עת זה הוא העדר אותיות עבריות, פרט לכתובת שמתחת לכותרת, וקשה להסביר תופעה זו לאור העובדה שליוורנו נודעה בפעילות דפוס מפוארת ושירתה גם את קהילות צפון אפריקה. הרמה התרבותית נקבעה בעיקר על ידי בן אמוג, הן במישור המחשבתי והן בגלל הרמה הפילולוגית של כתביו. הוא הציג בזהירות הנחות מבוססות על חקר מקור המלים ועל קרבה אריז-שמית. תרומתו החשובה הושלמה היטב על ידי הסגנון העתונאי של רקת. הלה הסכים עם דעתו של הרב על מרכזיות הדת, אך הרחיב את עניין היהדות לתחום ההיסטורי, ובדעה אחת עם פלמיניו סרבי, לספרות עממית ולספרות לבני נוער. סרבי הדגיש את השפעת הספרות לילדים על ההתבוללות. הוא הביא כדוגמה לספרות עברית לנוער את "הסיפורים היהודיים" (Novelle israelitiche) של יוסף פביאה (Pavia), שפורסמו ב-1858 בביאלה ונמצאו להם אך מעט קוראים, והציע שהעתונות היהודית תמלא את מקומם של הפירסומים המעטים בתחום זה. ורק עצמו פירסם

IL VESSILLO ISRAELITICO

(Continuazione dell' EDUCATORE di Vercelli)

Rivista Mensile

PER LA STORIA, LA SCIENZA E LO SPIRITO

DEL

GIUDAISMO

DIRETTA

DA

FLAMINIO SERVI

נחתה ליראיק נס להרוסס 60, v. 6

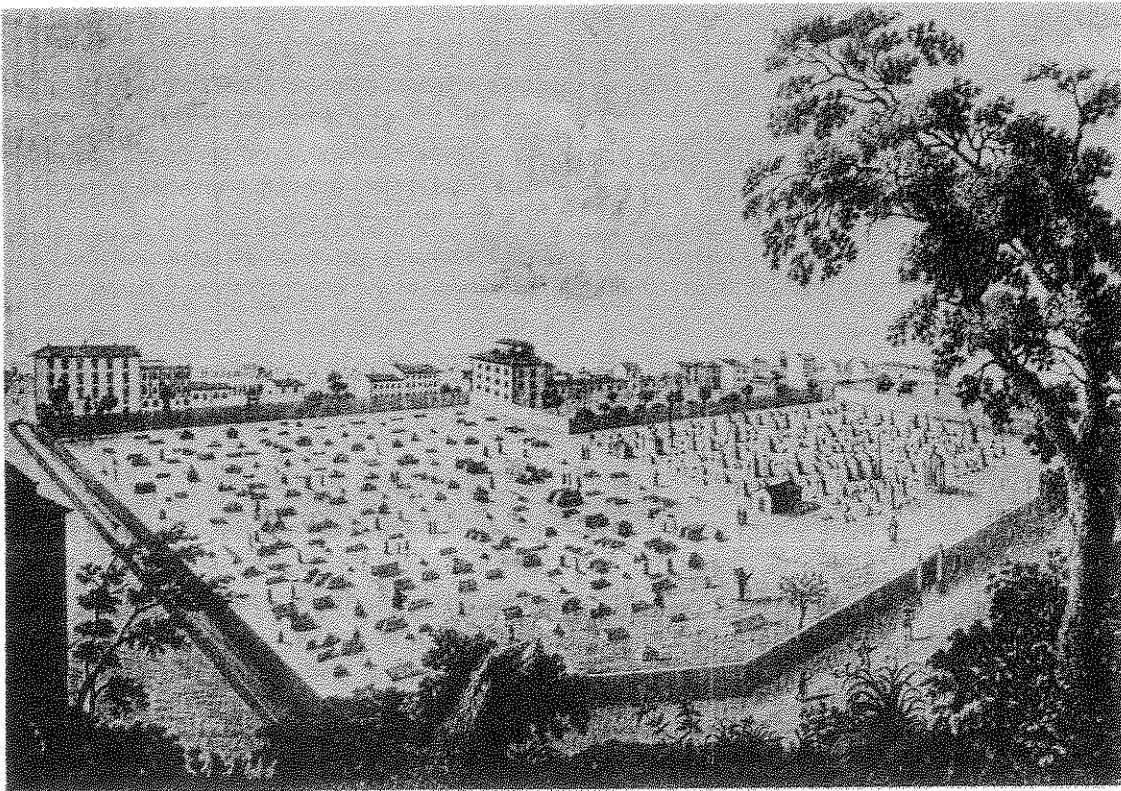
Tu hai dato a quelli che ti tomano una bandiera per illustrarsi.

1875

ANNO XXIII.

CASALE

TIPOGRAFIA PAOLO BERTERO.

בית העלמין היהודי בליוורנו, בתחילת המאה ה־19

יותר, בבחירת הכותרת עם חידוש היוזמה העתונאית היהודית בטוסקאנה, בכתב העת הדו חודשי שנוסד ב־1895 בפיטיגליאנו. מנהל כתב העת החדש "המחשבה היהודית", היה הרב גוגליאלמו לטס (Guglielmo Lattes), גם הוא מפיטיגליאנו, אחיו החורג והמבוגר של דנטה (Dante) לטס, הידוע יותר במשפחה היו ארכעא אחים או אחים חורגים, ארבעתם רבנים (שמות שני הנותרים היו אריגו [Arrigo] ואלדו [Aldo]). כתב העת הודפס בבית הדפוס "העדרשה" (La Lente) של אוסולדו פגי (Paggi), והיו לו אותיות עבריות. הקשר עם ליוורנו היה הדוק למדי, בעיקר הודות לתרומתו החשובה של אליהו בן אמוג, אשר בינתיים הגביר את נוכחותם של חוקרי עברית בכתבי עת זרים, יהודיים ולא יהודיים. המאמר החשוב ביותר של הרב מליוורנו, שיצא בהמשכים בכתב העת של פיטיגליאנו, נקרא "חקר מצרים" (L'Egiziologia). לאור התגליות והמתקרים האחרונים, הוא הביע הערצה לתרבות המצרית ושיער שמקור הקבלה היה המפגש בין היהדות למצרים. התיאולוג היהודי נתן דוגמה של השלמה "כלל עולמית" כאשר באמצעות המדע המודרני הוא איחה את הקרע עם מצרים, שהיתה מלה נרדפת לעבדות בזיכרונם של ישראל. אבל, אם מעיינים בדייקנות, כבר בתנ"ך היא מופיעה כדו ערכית, כלומר גם כארץ הגדולה אשר אירחה את בני יעקב. בן אמוג ראה אותה כמקור עתיק ומכובד לרכוש המיסטייתבונתי של הקבלה, שאותו מתנגדיו הרציונליסטים

גולדשמידט הדני ושילר הגרמני. המחבר הבולט, שסיפוריו הופיעו לעתים קרובות יותר, היה ליאופולד קומפרט שנודע גם כעתונאי. הוא הוצג במאמר של א. טכסיא (E. Texier), כמו שנבחר להציג היבט של היהדות שאיננו רק דתי, כמו לפני כן, אלא גם אתגיתרבותי. טכסיא העריך אצל קומפרט את היכולת לתאר את החיים היהודיים בבוהמיה. היהודים לא הוצגו כעם אלא כאחת העדות או שכבות האוכלוסייה המרכיבות את החברות הלאומיות האירופיות.

במאמרים ובסיפורים של תוברות אלה, לצד האווירה המעודדת של המשפחה ושל המסורת, בולט הרקע של הרדיפות וההפלות מן העבר. העורך ביקש להפנות את הספרות היהודית החינוכית והעממית גם אל הנוצרים, כדי שילמדו להכיר טוב יותר את בני הלאום החדשים — היהודים. הוא הזכיר היבטים של החיים המשותפים של יהודים ונוצרים בעירו סיינה, ותמונות החיים באותו גיטו, שבו באו לאחרונה לגור נוצרים עניים, בעוד שהיהודים האמידים התפורו בעיר, חרץ ממעטים שהתחילו להעריך את הבתים הישנים ואף שיפצו אותם. פלמיניו סרבי, שהוזמן לשתף פעולה ולתת עצות, מצא שהכותרת "סופר" איננה מספקת, והציע לקרוא לכתב העת "המחשבה היהודית" (Il Pensiero israelitico). אך בין כה וכה העתונות היהודית בליוורנו פסקה להופיע, ככל הנראה עקב חוסר קוראים ואמצעים. עצתו של הרב לא נשכחה 28 שנים מאוחר

(Lueger), ראש העיר וינה. הסוציאליזם הנוצרי — העיר גוגליאלמו לטס — לא היה צריך להילחם נגד היהודים אלא לגלות מחדש את הסוציאליזם היהודי שקדם לו. כתב העת התכוון לבלום את האנטישמיות בעזרת המידע וההבהרה, בעוד שעדיין לא הציע כנגדה את הציונות, אשר הופיעה לקראת סוף המאה ה-19 וזכתה למקום נכבד בשני כתבי העת שיצאו בליוורנו לאחר מכן, בתחילת המאה העשרים.

"איטליה שלנו"

מותו של בן אמוזג (1900), דירבן את העתונות היהודית בצורה שונה אך בת השוואה למותו של לוצטו 35 שנים קודם לכן: בגלל המורשת שהוא הותיר אחריו, בגלל האחריות שתלמידיו הרגישו שעליהם לקבל על עצמם, ואולי גם, במידת מה, בגלל העלמה של מבוכה מסרימת, שנבעה מקיומה של כריזמה בעלת דרישות ורגישויות משלה. השערות אלו מבוססות על פרשת ה"מחשבה היהודית". המורה הזקן יום ב-1897 את הפירסום של "ספריית היהדות" (Bibliothèque de l'Hébraïque). ייתכן מתוך יאוש משיתוף פעולה עם אחרים, הוא תיכנן אותה כאוסף חודשי של כתביו אך רק שתי חוברות בלבד יצאו לאור. ברומה לזה, שתי חוברות בלבד של "לקט עברי" (Antologia ebraica), הופיעו ב-1901, שנה לאחר מותו, עם הכותרת המשנית "ירחון המחקרים היהודיים" (Rivista mensuale degli studi ebraici). ההנהלה והנהלת החשבונות היו בבית המדרש הרבני הגבוה, שהעתון היה אמור להיות הביטאון שלו, כדוגמת פירסומים של מוסדות דומים בגרמניה. אטיליו מילאנו (Attilio Milano) העריך כי כתב עת אינו ממלא את תפקידו ואכן התוצאה היתה חסרת אחידות, לפחות לפי מה שניתן לראות מהחוכרת שיכולתי למצוא (אתח מתוך השתיים — השנייה). בחוברות לא נזכר שם המנהל, אלא רק שמו של האחראי, וינציצו קולומביני (Colombini). ייתכן שרבני ליוורנו, תלמידי בן אמוזג, שימשו ועדת מערכת. בכתב העת, שהודפס אצל בלפורטה, שולבו אותיות עבריות מעורבות עקב הציטוטים הרבים של המקורות בטקסט האיטלקי, כמו שהיה גם ב"מחשבה היהודית". דונטו קאמריני רצה כתב עת רבני שכולו בעברית: את זה מוסר לנו יוסף קמיאו, שדווקא היה שבע רצון מן ההחלטה. גם בעניין זה, כמו בעניין הנשים ב"מחשבה היהודית", קמיאו היה יותר "דמוקרטי" או קרוב יותר לבית הלל, בעוד שקאמריני היה נוקשה, בנוסח בית שמאי, אך שני הרבנים, שלעתים קרובות התווכחו ביניהם, היו ידידים טובים.

החוכרת השנייה של "הלקט העברי" נפתח במאמר של יצחק ר. טדסקי (Tedeschi) על משמעותו של ארבע האותיות של שם האל, בניגוד להשערותו של לוצטו שארבע האותיות כוללות שילוב של קריאת שמחה וכאב, כלומר האל הוא בוראו של הטוב והרע. אמיליו יונה (Jona) מאנקונה סיפק מראה מקום מחושב של ביבליוגרפיה תלמודית והמליץ על עבודתו של ר. ג. רבינוביץ. פרופסור גוסטאבו בורלוי (Boralevi) עסק בשמה של היהדות

ייחסו לסילופים שנכתבו לא מכבר. העם המצרי היה זה שהתקרב יותר להכרה אמיתית של האל וגלותם של היהודים בתוכו היתה דרך שנקבעה על ידי האל כדי שיקבלו את התורה ויפתחו את פירושה ואת הקבלה.

שיתוף הפעולה המועיל בין בן אמוזג לבין לטס נפסק כאשר האחרון הביע את מורת רוחו מהיבט אחד ממחקר זה, דבר שגרם לריב שככל הנראה גרם לסופו בטרם עת של העתון — או הקדימו. בהערה שהוספה על ידי בן אמוזג לכתב היד של המאמר האחרון בסידרה (אחרון בזמן אך עדיין לא המסכם), מצא לטס רמז לגלגני ל"אישיות" מסוימת, ייתכן שללוצטו שכבר לא היה בחיים, אבל ייתכן שטעות בידו. הוא חשב שהערה זאת מיותרת וביקש מהרב לסלקה, אך הלה סירב. כך הסביר לטס לקוראיו את סיום של פירסומם של מאמרי בן אמוזג. זה ענה שהיה מוכן לשנות את ההערה, אבל לטס רצה להשמיט אותה לגמרי, אלא שהיא היתה נחוצה להעמקת מחשבתו. הוא הביע כעסו על הקוראים יכלו להבין שהוא העליב מישהו ואף איים לפנות לבית משפט כדי להגן על שמו הטוב.

מרכיב נוסף ברקמה התרבותית של כתב העת מפיטיגליאנו היה הגנת התלמוד. העתון שיבח את יוחנן ריכלין (Johannes Reuchlin), שחי בשנים 1455-1522. חוקר יהדות נוצרי זה נאבק כדי להציל את התלמוד משריפה. כן כתב העתון על הליגה נגד אתאיזם, שלמען הוצאת ספריה תרגם הרב דנטו קאמריני מספר טקסטים. בנוסף עסק מעמד האשה, והציע דרך ביניים בין הבלעדיות והגבריות של העבר והחידושים הכלתי מקובלים של הרפורמה. דרך הביניים שלו היתה להעניק לנשים חינוך דתי המיועד לתפקידן המיוחד כמתנכות הנוער, כאשר הוא נטה לבטל את מנהג טקס בת המצווה לבנות, בטענה שהפאר שלו הוא מנוגד לפשטות המנהג היהודי ולפולחן היהדות. הוא היה אפילו מוכן ללמד אותן יותר, בתנאי שיוותרו על הטקס. מנוגדת לעמדתו של קאמריני, שאת שמרנותו נראה שוב מאוחר יותר, היתה עמדתו של הרב של מורנה, יוסף קמיאו (Cammeo), שביקש לפתוח כיתות תלמוד תורה לבנות (חינוך דתי) בכל קהילה, למען הכנתן הראויה לטקס בת המצווה. ההתנגדות לרפורמה עולה ב"מחשבה יהודית" גם בדברי הספר לויטוריו ג'אבי (Giavi), מליוורנו, שנפטר בטרם עת. וויטוריו סקי (Sacchi) זכר אותו בחיבה, אך טען נגדו שהוא תמך ברפורמה בצרפת. בני ליוורנו נוספים המוזכרים בכתב העת הם אנריקו לוי (Levi), עורך ה"טלגרף" ו"עתון ליוורנו" (Gazzetta di Livorno), וקרלו גואטה (Guetta), מורה בפורטופריו ומחבר ספר הסיפורים "איטליה התעוררה".

בין הסיפורים והמשלים השונים שבכתב העת — לעג לחופש כפי שהובטח על ידי היעקובינים, בדרשת הרב חיים יוסף דוד אזולאי, החיד"א, שהיה גם איש ספרות, המציגה את מגוון הדעות שהיה קיים בין יהודי ליוורנו בתקופת המהפכה.

כתב העת "המחשבה היהודית" תיאר את דרכי האנטישמיות החדשה, במיוחד של המפלגה הנוצרית-חברתית של קרל לוגר

"אנתולוגיה עברית" מליבורנו, 1901

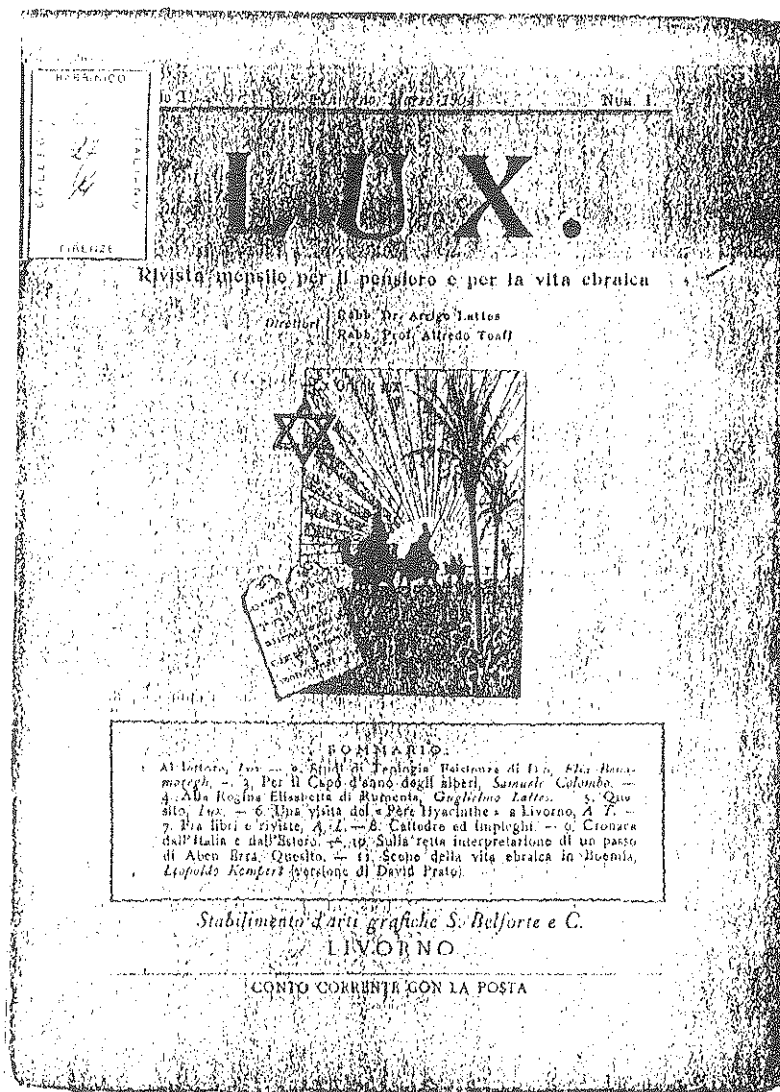
נושא הציונות חוזר בסיפורו של דנטה לטס "נישואים מעורבים", שבו משוחחים בה אב ובנו, שניהם רבנים. "להיות ציוני", מסביר האב, "פירושו היום להיות יהודי בעל תודעה". וכך התקבלה הציונות כחזקן הזהות היהודית והשלמתה, בגישה בה הדת היתה עדיין חשובה ללא ספק, אבל לא היה לה מקום מרכזי ובלעדי כמו 35 שנים קודם לכן, בתקופתו של "היהודי".

האם יש לכלול נשים במניין?

הפרי הבשל ביותר של העתונות היהודית בליבורנו, ולמעשה האחרון, הוצא באותו החוג הרבני אך עם הנהלה חזקה: זה היה

בעולם הפגני ובאנטישמיות בעת העתיקה. שלמה (Salomone) יונה כתב ביוגרפיה של הרב אברהם רוביגו (Rovigo), אשר חי במודנה במאה ה-17 ועלה לרגל לארץ ישראל. כותרת המאמר, "ציוני מן המאה ה-17", מרמזת על הוויכוחים שהתחילו לגבי התנועה הציונית החדשה. בדין וחשבון של הוועידה הציונית האיטלקית שהתכנסה במודנה, נרשם שאידיאל זה ב"איטליה שלנו" צריך להיות מוגבל. זאת מכיוון שאיטליה ראויה להיחשב בעיני יהודיה כמולדת לכל דבר והציונות צריכה לפעול בה בעדינות ורגישות, ולהתקבל כאידיאל של סולידריות יהודית וכתנועה פילנתרופית שתעזור לעליית קבוצות יהודים נרדפות אל ארץ האבות הקדומה.

"לוקס" (אור) העתון היהודי האחרון שהופיע בליורנו

את האווירה הרוחנית הזאת, שהיתה נפוצה לא רק בין היהודים אשר ניהלו דיאלוג עם נוצרים וחילונים. לטינית הייתה גם הסיסמה "מן המזרח בא האור" (Ex Oriente lux) בעמוד השער, על רקע שיירה של גמלים במדבר, נווה מדבר עם דקלים והשמש המקרינה אל לוחות הברית. מאמר המערכת הראשון, שכותרתו הייתה "הבעיה הדתית", הכניס את היהדות לתוך מסגרת של תקומה רוחנית ושל תרבות דתית משכילה. בעקבות מחשבתו של בן אמוג, לא נקטו העורכים עמדה מנוגדת לפוויטיביזם, אך ביקרו את הקצוות שציידו במטריאליזם קיצוני והתנגדו לדת, בעוד שהתעניינו במדעי הטבע ובחקר היקום הניתן להכנה והתבוננות הרב שמואל קולומבו (Colombo), מוקסם מתגלית הרדיו, כתב

"אור" (Lux), ואף הוא לא הופיע זמן רב. כתב עת זה ראה אור בחודש מרס 1904 והפסיק את הופעתו בסוף אותה השנה, כעוד שה"עתון יהודי" (Rivista israelitica) מפירנצה, שהתחיל באותו הזמן, התמיד עד 1915. העומדים בראשו היו אריגו לטס, אחד מארבעת האחים הרבנים, והרב הצעיר אלפרדו סבטו טואף (Toaff), אביו של הרב הראשי של רומא כיום, אליהו (Elio). "אור" צירף את ההשכלה אל האקטואליה, תוך שילוב מרכזיות הדת עם הדרך החדשה של הציונות. הציונות שלו היתה שזורה באהבת מולדת איטלקית. הוא קישר בין הערכי היהדות לבין רגישות ובעייתיות דתית אוניברסלית באווירת התקומה הרוחנית שהיתה אופיינית לתחילת המאה הנוכחית. הכותרת הלטינית, ביטאה

ז"ע
זיר
לה
תה
צדי

שה
זיה

היפאנים כמכבים הקדמונים

קהילת ליורנו ניהלה יחסים של כבוד עם הצר המלוכה כאשר המלך התגורר באחוזת סאן רוסורה. גם הרב הצעיר של סיינה, ארטורו סיטרי (Sitri), היה שם, והוא הזכיר למלך את דמותו של תיאודור הרצל המנוח. ויטוריו עמנואלה השלישי היה סקרן בענייני יהדות. הוא התעניין בטקסים למיניהם ובכתבי העת היהודיים. כעבור כשלושים שנה הוא הוציא את חוקי הגזע. למלך הצעיר היה שר מלחמה עד זמן קצר לפני כן — הגנרל יוסף אוטולנגי (Ottolenghi). כשהוא נפטר, הביע גוגליאלמו לטס את גאוותו בחבר לדת כה רם, וגם את תודתו והערכתו למלך שמסר תפקיד כה חשוב ליהודי. "אור", כמו גם כתבי עת יהודיים אחרים, בישר בצורה דומה על בחירת יהודים לפרלמנט ולסנט.

גוגליאלמו לטס, אהב את עם ישראל ואת איטליה, אך היתה לו אהבה נוספת, גדולה ואקזוטית: יפאן, שנקמה את נקמת היהודים שנרדפו ברוסיה הצארית. המלחמה בין רוסיה ליפאן היה למאורע הבין לאומי החשוב ביותר באותה שנה, 1904, בשביל "אור". מאורע זה פיצל את דעת הציבור, את העתונים, אפילו את הילדים במשחקיהם, בין מי שצייד במעצמה זו או אחרת. בעקבות האמרה הישנה ההופכת לידידים את ידידי אויביו, אנשי השמש העולה היו בעיני הרב הטוסקאני נהדרים: "האנשים הצהובים הקטנים", ה"פינגמיים" שלמדו מ"בודהה המיסטי" את "הפילוסופיה השקטה של החיים והמוות, ובדומה לגיבורים שנלחמו נגד אנטיוכוס, הפחידו את האימפריה העצומה". למי שפחד מ"הסכנה הצהובה", השיב לטס בהצגת "הסכנה השחורה". בינתיים, ההגירה היהודית ממזרח אירופה אל המערב גרמה ליצירת מעמד פועלים במרכזי תעשייה גדולים; תופעה זאת עניינה את יוסף סונינו (Sonnino) מפיה שחקר אותה בלונדון ופירסמה ב"אור".

עתונות יהודית מקומית זו משמשת לנו מקור מידע על תרומתם של יהודים בודדים לחיי העיר וליחסים של היהודים עם שאר האוכלוסייה. מתחילת המאה עד ימינו הקהילה היהודית בליורנו קטנה מאוד, ונעדרת עתונים משלה. נשאר רק העבר, עם קולה המיוחד של העתונות, שהיא צמח עדין. היא ביטאה את המיידיות התחייבה להמשכיות, אלא שבשביל כך כוחותיה לא הספיקו.

נוסח מקוצר של מאמרו של ברוננו די פורטו, שראה אור בכתב העת "Nuovi Studi Livornesi" חוברת 1, 1993. התרגום לעברית: פאולה מלר)

בנושאי מדע ואמונה. הנהלת כתב העת הזמינה מאמרים מאת בלבינו ג'וליאנו (Giuliano), לימים שר החינוך הלאומי, וכן מאת ג'ובטיסטה אמנדולה (Amendola), ששילב את האבולוציוניזם של ספנסר ותורת ההתפתחות הרוחנית. רודולפו מונדולפי (Mondolfi) חקר את יחסו של דנטה כלפי היהודים בקומדיה האלוהית. הוא שם לב לעובדה שמלבד יהודה שבגד בישו, אלה שנולדו אחרי בוא ישו לא היו בגיהנום. הפן השני של חוסר הענישה היא שתיקתו של דנטה לגבי היהודים שלאחר תקופת התנ"ך, להוציא את השורה "כך שהיהודי שביניכם לא יצחק לכם", המוזכר הרבה על ידי האנטישמים על אף שהיא איננה בהכרח אנטי יהודית.

כתבי היד של בן אמוג נשמרו בקפדנות על ידי בנו העורך דין עמנואל, אשר בגיליון "אור" ממאי 1904 דן בעניין גירושים המותרים ליהודים מטעמי דת, בעוד שחוק המדינה, התואם את דת הרוב, מונע זאת מהם. תלמידי הרב פירסמו בעתון חלקי מאמרים משלו. שלא פורסמו קודם. אריגו לטס, בביקורתו על הספר של ג. דה לורנצו (Lorenzo) על הודו והבודהיזם, הציג את הזרם האזוטרי של הנצרות הראשונה כנובע ממקור זה, וציין את הקבלה כמקור ישיר בהרבה, כפי שכן אמוג הוכיח במחקרו על מקורן של הדוגמות הנוצריות.

באותו גיליון כתב הרב קאמיו בשבח הציונות, בעוד ש"דגל ישראל" מפיאמונטה התנגד לה למדי. התנועה לא נולדה מהדת, אך ביסודה צועדת איתה יד ביד. הציונות גם אינה רק תנועה לאומית או גזעית: פירושו של דבר, בשפת התקופה, שאין היא תנועה לאומית קיצונית. קאמיו סבר כי כעבר היה קיים גזע יהודי, אבל הוא עבר שינויים רבים על פי התנאים המקומיים ובמיוחד על פי ההתמזגות עם עמים אחרים דרך תופעת הגיור. רב זה, ממשיכו האידיאולוגי של בית הלל, העריך מאוד את הגרים וסבר שמההתמזגות נובע כל מה שיפה יותר ואצילי יותר בעם ישראל. בעקבות תורתו של בן אמוג, הבחין אריגו לטס, במאמר בשם "קביעות והתקדמות" בין הגורם הקבוע של התורה והכתובים מזה, והגורם הסובייקטיבי של בני האדם מזה. הוא יצא מדרך הביניים הבעייתית הזאת בתשובה אורתודוקסית בהחלט למכתב ממנטובה, בו צוירה תמונה עגומה של האדישות הדתית וההתבוללות בין יהודי איטליה, כשהכותב תומך באמצעים להגבלת התופעה. האמצעי הראשי נגע לנשים: האם יש לכלול אותן במניין? על המכתב חתם י.ל., וניתן לזהות באותיות אלה את הרב ישעיהו לוי שכתב ספר דקדוק עברי. לטס כתב שהתמונה העגומה נכונה, אבל סירב לקבל את רעיון הרפורמה. זו נראתה לו כדרך ללא מוצא שאינה מסוגלת להציל ולו נפש אחת. בקשר לאשה — הוא כתב — היהדות נותנת לה את המגיע לה, לא פחות ולא יותר.